

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Дмитра Дмитровича Походжука “Традиційне скотарство в календарно-побутовій обрядовості волинян (загальноукраїнські риси та локальні особливості)”, подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 03 – Гуманітарні науки, за спеціальністю 032 – Історія та археологія

Із-поміж різних складників календарно-побутової обрядовості українців народні звичаї та обряди, пов’язані із традиційним скотарством, віддавна викликають значне зацікавлення істориків, етнографів, фольклористів. Оскільки календарно-побутові звичаї з давніх-давен регламентували всі сфери життя українського народу, дослідження цього пласту духовної культури вкрай потрібне для пізнання етнічних традицій та укладу родинного й суспільного життя наших предків, їхнього світогляду, психології та моралі. Таке вивчення триває вже понад два століття і завдяки плідній праці багатьох народознавців на цю пору українська етнографія має у своєму активі кілька поважних наукових розвідок. Щоправда ці дослідження (про які йдеться у дисертації Походжука Д.Д.) присвячені традиційному скотарству у загально-етнічному вимірі і, в основному, відображають передовсім матеріальну складову, охоплюючи тематику обрядового аспекту лише частково.

Що ж стосується локальної специфіки скотарської тематики у календарній обрядовості, то вона достатньо досліджена у наш час і висвітлена в окремих аналітичних розвідках, які докладно проаналізував дисертант. Зважаючи на те, що скотарські звичаї та обряди українців є багатогранними і займають надзвичайно важливе місце у народному календарі, комплексне етнографічне уявлення про скотарство не матиме належної повноти змісту без скрупульозного вивчення традиційного скотарства українців у духовній сфері загалом і волинян зокрема. Тому відрадною є поява кваліфікаційної наукової роботи Дмитра Дмитровича Походжука, у якій традиційне скотарство в календарно-побутовій обрядовості волинян стало предметом спеціального етнологічного дослідження.

Дисертація Дмитра Пожоджука структурована за властивою для наукових праць загальною схемою і складається зі вступу, кількох розділів, висновків, переліку джерел і літератури та додатків. Вступна частина викладена за усталеними в історичній науці вимогами й розкриває актуальність, мету, основні завдання, предметне поле, територіальні та хронологічні межі, наукову новизну і практичне значення дослідження.

У першому розділі дисертант висвітлив основні напрямки й наукові здобутки етнографічного вивчення скотарської тематики крізь призму ключових дат народного календаря, проаналізував основні джерела і дав оцінку фактографічної й теоретичної вартості наукових праць, що стосуються досліджуваної проблематики. Відтак, в окремому підрозділі чітко окреслив методологічні засади дисертації та застосовані в ній способи аналізу явищ.

Різномасштабність задекларованих підходів дослідження теми та предметність історіографічного огляду засвідчили, що Дмитро Пожоджук добре володіє сучасною методикою історико-етнологічних розслідувань і ґрунтовно обізнаний з доробком українських і зарубіжних учених у вивченні традиційного скотарства у духовній сфері. Переконає в цьому і зміст наступних розділів роботи, які насичені багатим фактографічним матеріалом і є вислідом скрупульозного критичного аналізу значної кількості етнографічних і фольклорних джерел. Позитивно, що поряд із опублікованими народознавчими працями та архівними відомостями джерельна база праці охоплює і матеріали сучасних польових досліджень, великий обсяг яких зібрав й сам автор на теренах історико-етнографічної Волині.

Велика джерельна база праці та її чітка структура дали змогу дисертанту виокремити й дослідити широкий звичаєво-обрядовий пласт традиційного скотарства українців. Так, у другому розділі кваліфікаційної наукової роботи (“Початок випасу худоби: звичаї, обрядодії, вірування, повір’я”) дослідник зосередив свою увагу на таких важливих аспектах, як організація першого вигону худоби на підніжний корм та захист тварин від

злив сил під час першого їх виходу. Дисертант охарактеризував важливі фактори, від яких залежав початок пастівницького сезону, а також визначив головні предмети-обереги для захисту свійських тварин.

У тематичних підрозділах третього розділу дисертації (“Традиційні скотарські звичаї та обряди волинян пастівницького сезону”) розкрито сутність і семантику скотарських звичаїв та обрядів весняно-літнього циклу. Докладно охарактеризовано скотарські вірування пасхального тижня та вірування про шкідливість дій відьом. Особливе зацікавлення викликає освячення ножів, звичай “полазника” та ритуальна годівля худоби свяченим у великодній період. Дослідник також зосередив свою увагу на обрядовості Зелених свят, а саме, клечання господарських будівель, “викрадення корів”, плетінню вінків для великої рогатої худоби. У дослідженні також доведено, що на досліджених теренах найбільше апотропеїчне навантаження скотарського характеру припадало на день св. Івана Хрестителя, про що свідчать різноманітні апотропеїчні засоби, спеціальні дії та фольклорні матеріали. Достатню увагу приділено також традиційній звичаєвій культурі завершенню випасу домашньої худоби, якій присвячено окремий четвертий розділ.

Поряд з іншими явищами ключові світоглядні концепти та обрядові дії, пов’язані з скотарською тематикою зимово-весняного міжсезоння, стали предметом поглибленого аналітичного розгляду в завершальному розділі дисертації – “Народна скотарська звичаєвість та обрядовість періоду стійлового утримання худоби”. Дослідник з’ясував, що скотарською звичаєвістю були наповнені усі свята зимово-весняного міжсезоння, від Різдва і до Благовіщення. Про це свідчать ритуальна годівля худоби, скроплювання освяченою водою приміщення для худоби, писання крейдою хрестиків на дверях хліва та інших господарських будівель, обкурювання худоби стрітенською свічкою.

Вивчення цих та багатьох інших аспектів дисертант здійснив в широкому порівняльно-історичному контексті. Це дало змогу виявити самобутні локальні варіанти скотарської обрядовості жителів історико-

етнографічної Волині та її питомі загальноукраїнські риси, показати спорідненість наших традицій зі звичаями інших слов'янських народів, з'ясувати ступінь міжетнічних запозичень та взаємовпливів тощо. Доброї оцінки також заслуговують спроби дисертанта з'ясувати витoki чи принаймні показати глибоку архаїчність багатьох світоглядних і обрядових явищ.

Результати таких розслідувань, що, гадаю, ще матимуть своє продовження, викладені в підсумкових узагальненнях до кожного з розділів дисертації та у прикінцевих висновках. Сукупно вони містять предметні узагальнення стосовно структури скотарської обрядовості волинян у народному календарі, функціональності та семантики її акціональних, атрибутивних і вербальних компонентів, впливу на формування певних традицій природно-географічних чинників, синкретичного характеру низки вірувань та обрядодій, їхньої трансформації, стану збереження в сучасну пору.

У цілому маємо актуальне, завершене, теоретично і практично вагоме наукове дослідження з новими підходами до вивчення теми та цілісною авторською концепцією структури традиційного скотарства волинян. Наукові засади цієї концепції опираються на достовірні, обґрунтовані дані і висновки, й у багатьох моментах узгоджуються із ключовими тезами, які свого часу висували українські та зарубіжні знавці скотарської, зокрема, та календарно-побутової обрядовості українців. Водночас ряд положень багатьох своїх попередників Дмитро Пожоджук уточнив, поглибив, доповнив новими матеріалами.

У наукових публікаціях та дисертаційному дослідженні здобувача порушень академічної доброчесності не виявлено.

До загальної позитивної оцінки дисертаційної роботи можна також додати наступні заслуги:

– основою роботи є оригінальні польові записи, які дисертант зібрав у різних районах історико-етнографічної Волині (в тому числі на слабо

досліджених до сьогодні етнологами теренах) і, відповідно, ввів до наукового обігу;

- наукове дослідження проведене одразу на стику декількох, на перший погляд, не сумісних тем (скотарство – народний календар – демонологія), що позитивно виділяє роботу з-поміж інших сучасних етнологічних студій, які здебільшого присвячені одній тематиці;

- застосовуючи у роботі метод порівняння, дослідник опрацював і відповідно залучив значну кількість маловідомих опублікованих джерел;

- наявність у тексті підрядкових приміток, у яких вміщено додатковий порівняльний матеріал, а також міркування автора щодо символічного значення та семантики того чи іншого явища традиційної культури; такі посилання значно доповнюють основний зміст роботи;

- вміле оперування науковим апаратом й фаховою етнологічною термінологією.

Вважаю доцільним висловити окремі побажання та зауваження:

- значно підвищило б науковий рівень дисертації залучення інших неопублікованих джерел, зокрема з архіву ІМФЕ; сподіваємося, що автор зможе доповнити своє дослідження цими матеріалами в майбутньому;

- автору доцільно було би докладніше зупинитися на часовому контексті – більше уваги приділити змінам, які зазнала скотарська культура упродовж ХХ ст., насамперед у радянський період;

- географія відвіданих та обстежених дисертантом сіл не охоплює усіх адміністративних районів Волині;

- текст дисертації спорадично перенасичений цитуванням етнофорів; у цитатах зустрічається найбільше мовно-стилістичних огріхів;

- варто було б опрацювати та додати до списку використаної літератури працю знаного польського етнолога Казимира Мошинського „Kultura ludowa Słowian”, у якій є багато тематичного матеріалу з українських теренів.

Висловлені зауваження, проте, не применшують наукової вартості дослідження Дмитра Походжука, яке є вагомим внеском у вивчення

духовного аспекту традиційного скотарства волинян і за всіма ознаками відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. “Про затвердження Вимог до оформлення дисертації” та п. 6 “Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44. Анотація дисертації достатньо розкриває її зміст, а статті, опубліковані за темою дослідження, відображають його основні положення і висновки. Вважаю, що Дмитро Дмитрович Походжук засвідчив високий рівень фахової підготовки і заслуговує присудження ступеня *доктора філософії* з галузі знань 03 – Гуманітарні науки за спеціальністю 032 – Історія та археологія.

Офіційний опонент –
доцент кафедри
івент-менеджменту та індустрії дозвілля
Київського національного університету
культури і мистецтв,
кандидат історичних наук

Інна ПАХОЛОК